

IVAN BROŽ

Povstalci, vlastenci, pučisté a de Gaulle

DRAMA ALŽÍRSKÉ VÁLKY
1954 – 1962

EROCHA

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. (FF UK, ředitel Ústavu světových dějin
na FF UK)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita Liberec)
PhDr. Karel Richter, CSc.

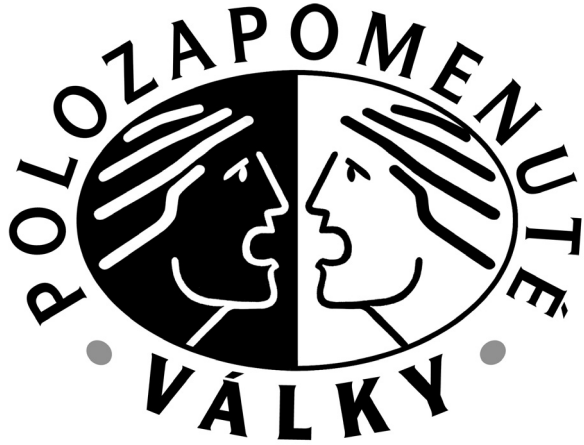
doc. PhDr. František Stellner, Ph.D. (FF UK a VŠE, ředitel Ústavu světo-
vých dějin na VŠE)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

POLOZAPOMENŮTĚ
VÁLKY

EDICE

IVAN BROŽ

**Povstalci,
vlastenci,
pučisté
a de Gaulle**

DRAMA ALŽÍRSKÉ VÁLKY
1954-1962

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

*Tato kniha je věnována památce
plukovníka Tahara Madouiho*

Copyright © Ivan Brož, 2012

Cover © Karel Kárász, 2012

Photo „Ben Bella“ © ČTK, 2012

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2012

ISBN 978-80-7425-155-9

OBSAH

Na úvod	9
I. Jak Francouzi dobyli Alžírsko.....	11
II. Alžírský nacionalismus nebo patriotismus?.....	23
III. Výbuch povstání	49
IV. Bitva o hlavní město.....	75
V. FLN a gerilová válka	101
VI. Pád „čtvrté republiky“	125
VII. Týden barikád	145
VIII. Československo	167
IX. Alžírská válka končí, zůstává terorismus	185
X. Diplomacie versus násilí	207
Příloha 1: Organizace a osobnosti	222
Příloha 2: Významnější bojové akce alžírské Armády národního osvobození (ALN).....	226
Chronologie	228
Literatura, dokumenty, periodika	232

Alžírsko je druhý největší africký stát (2 381 741 km²). Na jihu země se rozkládá poušť Sahara s pohořím Ahaggar a Tassili, na severu oddělují pobřeží Středozemního moře od Sahary dva horské hřebeny Atlasu. Na 80 % Alžírsko se nenachází žádná vegetace, pouze oblast Kabylie východně od Alžíru je pokryta souvislým lesním porostem... Alžírsko má 36 milionů obyvatel, z nichž 90 % žije v severní oblasti, kde též leží hlavní město a významný přístav Alžír (1,5 milionu), zbytek sídlí v jižních pouštích převážně v oázách. Úředním jazykem je arabština. Naprostá většina obyvatelstva jsou sunnitští muslimové.

NA ÚVOD

Následující stránky jsou věnovány zápasu zvláštní povahy. Vedli jej jedni proti druhým a zároveň všichni proti sobě. Odehrával se v druhé největší zemi Afriky a svým způsobem i v druhé největší zemi Evropy. Řeč je o Alžírsku, potažmo o Francii.

Ale věnujme se nejdříve Alžírsku. Jaké bylo? Co charakterizovalo jeho obyvatele? Za původní osadníky této země bývají označováni Féničané, jejichž obchodní kolonie se v 11. století před naším letopočtem rozkládaly při pobřeží Středoziemního moře. Ale ve stejné době, nebo možná ještě dříve, žily v malých vesnicích v hornaté oblasti na jihu země kmeny Berberů. V letech 46 až 429 n. l. zde vládli Římané, jejichž vztah s Berbery se dal popsat jako trvale napjatý. Pak přišli Vandalové a Byzantinci. Po nich sem koncem 60. let 7. století n. l. začali pronikat Arabové, ale ani jim se nepodařilo Berbery podmanit, i když se například v arabském vojsku, které ovládlo území dnešního Tuniska, poprvé objevili Berbeři obrácení na islám. Nutno zdůraznit, že Arabům se jako prvním dobyvatelům v dějinách Alžírska podařilo u místních obyvatel prosadit vlastní kulturu a náboženství, tedy islám.

Od 16. století bylo Alžírsko formálně součástí Osmanské říše, ale ve skutečnosti se těšilo samostatnosti. Po roce 1518 bylo totiž vzato pod ochranu tureckého sultána Selima I., aby předešlo hrozbě španělské okupace. Do čela státu byli dosazováni pašové, o jejichž výběru se rozhodovalo v Istanbulu. Hlavním zdrojem státních příjmů bylo pirátství a výkupné z prodeje otroků. Pirátští kapitáni byli také považováni za jediné mocenské konkurenty vládnoucí kasty tureckých janičářů (tedy příslušníků elitního osmanského vojenského sboru složeného často z poturčených a na islám obrácených zajatců). Když se ve druhé polovině 17. století hlavní mocenské skupiny dostávaly do nadále neřešitelných vzájemných konfliktů, vyústila situace do stavu, kdy byli do čela provincie postaveni *dejobé*, kterým byl od roku 1711 udělován také titul paša.

Dej byl volen janičáry a potvrzován tureckou říší. Avšak s prohlubující se krizí janičářů, jejichž vliv a postavení postupně degenerovaly v parazitování na státní moci, a s úpadkem pirátství na pomezí 18. a 19. století

začal alžírský stát povážlivě ochabovat, a to pochopitelně přilákalo evropské mocnosti.

Přes rychlé shrnutí starších alžírských dějin jsme si však doposud nezodpověděli úvodní otázku: Jací vlastně byli a jsou Alžířané?

Za stoprocentní Arabů se nikdy nepovažovali, i když čtyři pětiny současných obyvatel jsou podle oficiálních statistik Arabové. Zbývající pětinu tvoří Berberé – tedy Kabylové, Mozabité, Tuarégové. Kočovní Tuarégové žijí na jihu Alžírska ve střední Sahaře. Mozabité se soustřeďují v severosaharských městech, kde jsou přísně dodržovány islámské tradice. A Kabylové žijí v rozvinuté severní části země, přičemž mají v tomto teritoriu z hlediska počtu obyvatel rovnocenné zastoupení s Arabů.

Ale všichni jsou prosyceni jednotnou vůlí. Vůlí po svobodě.

I proto byli v různých dobách nuceni pozvednout zbraň, když viděli, že jim samostatnost nikdo zdarma nedá. Tato kniha je kronikou právě takové doby a nejtěžšího, ale nakonec vítězného alžírského zápasu.

I. Jak Francouzi dobyli Alžírsko

„Jste nečestný člověk a ničema.“

Tato slova údajně rozhodla o začátku francouzské kolonizace severozápadní Afriky, přesněji řečeno Alžírsko.

Francouzský král Karel X., bratr Ludvíka XVI. a Ludvíka XVIII., jenž nastoupil na trůn v roce 1824, se po šesti letech svého pobytu na trůně rozhodl vyslat vojenskou expedici do Alžírsko. Záminkou byla urážka, které se dopustil alžírský dej Husajn bin Hassan vůči francouzskému diplomatovi. Tento dej, jenž svou funkci vykonával v letech 1818 až 1830, byl vlastně vůbec posledním místodržícím s pravomocí nad vojskem, loďstvem, financemi a výběrem daní, který byl zvolen shromážděním místních vůdců, vojáků a pirátů.

Dluh Paříže

Provinění nejvyššího alžírského činitele spočívalo v tom, že v průběhu vzrušeného jednání s francouzským konzulem Pierrem Devallem dne 29. dubna 1827 údajně neudržel nervy na uzdě a nejdříve obvinil diplomata, že záměrně našeptává francouzskému ministrovi, aby neodpovídal na dejevov stížnosti ohledně dluhů, které má Paříž za dodávky alžírské pšenice. A pak se již zcela neovládl a namísto diplomatického argumentu použil metlu na odhánění much. Udeřil jí Francouze třikrát do tváře, obvinil ho z nečestného chování a z toho, že urazil islám a muslimy. Rozhořčený dej pak odmítl francouzský požadavek, aby se omluvil.

Francouzské loďstvo vzápětí začalo blokovat přístupy do alžírského přístavu, ale ukázalo se, že tím trpí samotní obchodníci z Marseille, kteří požadovali od vlády, aby vztahy s dejem urovnala.

Kořeny celého incidentu jsou však starší. Jejich historické pozadí leží ve francouzsko-alžírských třenicích, které se ve vzájemných obchodních vztazích táhly od konce 18. století. Francouzská vláda si totiž v bouřlivých revolučních dobách objednala prostřednictvím dvou spřízněných židovských rodinných firem Busnach a Baqri alžírskou pšenici, která byla sice do Francie dopravena, ale její úhrada ve výši několika milionů

franků byla zdržována. Dokonce ještě v roce 1818, tedy právě v době zvolení Husejna bin Hassana alžírským dejem, byl tento dluh stále nesplacen. Celou záležitost komplikovala závažná okolnost, že alžírské vládně nic nezaplatili ani Busnach a Baqri, kteří vcelku logicky poukazovali na to, že nemohou vyrovnat dlužnou částku, dokud jim ji nejdříve neuhradí Paříž. Když pak v roce 1820 hodlala francouzská vláda spor vyřešit a nabídla finanční vyrovnání (ale jen s platbou úroků do roku 1802), dospěl bin Hassan k závěru, že Paříž a oba zprostředkovatelé se smluvili, aby Alžírsko připravili o peníze.

K další eskalaci napětí v alžírsko-francouzských vztazích pak v roce 1825 přispělo opevňování několika francouzských obchodních stanic ve východním Alžírsku. A to již bylo v přímém rozporu s platnými smlouvami mezi Alžírem a Paříží. Marně se bin Hassan dožadoval, aby francouzská vláda zakročila a učinila takovému porušování dohod přítrž.

Jak vidno, Paříž na odvetu za výše uvedenou urážku čekala celé tři roky. Karel X., kterému se doma začínala moc vymykat z rukou (a potřeboval tudíž nějakou okázalou akci v zahraničí, která by odvedla pozornost veřejnosti od domácích problémů), to jen přivítal.

Je dobře známo, že režim vlády Karla X. byl ve Francii stále více a více neoblíben. Na druhé straně se ovšem v pařížských politických kruzích ozývaly hlasy, které varovaly před každým vojenským „dobrodružstvím“ v severní Africe, když poukazovaly na to, že by to byla závažná odchylka od naplňování základních zájmů francouzské zahraniční politiky, které jsou přece zcela přirozeně ukotveny na evropském kontinentu.

„Raději bych vyměnil celé Alžírsko za jednu prachobyčejnou díru někde v Porýní,“ prohlašoval jeden poslanec ve francouzském Národním shromáždění a sklízel za to souhlasný aplaus.

Invaze

Ale navzdory takovým a dalším podobným názorům se okolí panovníka již nedalo zviklat. Chyběla jen nějaká „šikovná“ záminka. A ta se brzy naskytla.

Když měl alžírský dej na žádost vlády vyslat v létě 1829 do Paříže delegaci k jednání o vyřešení onoho vleklého obchodního zádrhelu, přišla odpověď v podobě přepadení a spálení jednoho francouzského plavidla. To byla samozřejmě neuvážená akce, kterou lidé kolem Karla X. okamžitě

využili k nátlaku, aby panovník zakročil silou. Netrvalo to dlouho a padlo rozhodnutí k invazi do Alžírsku.

Události pak nabraly na tempu i zlověstnosti. Již v květnu téhož roku vyplulo francouzské válečné loďstvo k alžírským břehům. A v polovině června 1830 se pak u poloostrova Sidi Ferúdz, nedaleko města Alžíru, vyločil francouzský vojenský kontingent v síle 38 000 mužů.

Jeho velitelem byl generál Louis August Victor de Ghaisnes de Bourmount (1773–1846). Jednalo se nejen o profesionálního vojáka, který působil v armádě od svých šestnácti let, ale také o zákeřného člověka zrádné povahy. Bojoval v Napoleonově vojsku u Lützenu (1813), kde byl povýšen na brigádního generála, a také u Lipska (1814) – to už měl hodnost divizního generála. Pod osobním velením maršála Neye pomáhal Napoleonovi při pověstném útěku z Elby do Francie.

Těšil se tedy u císaře velké důvěře. Napoleon ho také jmenoval velitelem Severní armády v osudové bitvě u Waterloo (18. června 1815). Ale de Bourmount v předvečer tohoto střetnutí svého vrchního velitele zradil a přeběhl k Ludvíkovi XVIII. A pak neváhal svědčit proti maršálovi Neyovi, který byl i díky tomuto věrolomnému kroku svého podřízeného 7. prosince 1815 popraven. Generál de Bourmount se stal věrným i novému pánovi.

Tím se stal Karel X., za jehož éry se de Bourmount stal velitelem francouzské 16. divize v Besanconu. Nakonec byl roku 1830 jmenován velitelem invazních vojsk do Alžírsku, kde za necelý měsíc porazil dejevovo vojsko a obsadil klíčové přístavy Alžír, Anaba a Oran.

Alžírsko jako magnet

Od dobytí Alžírsku, které se završilo 5. července 1830, si Karel X. sliboval upevnění svého postavení, ale již po necelých třech týdnech byl sám smeten červencovou revolucí. Na vztahu k Alžírsku se však vůbec nic nezměnilo. Také nový král, kterým se stal Ludvík Filip Orleánský, pokračoval ve snaze maximálně využít šance, jaké v jeho představách Alžírsko logicky představovalo především pro jeho vládu. Ta přece reprezentovala zájmy nastupující liberální buržoazie v čele s bankéři a průmyslovými podnikateli. Kalkulovalo se s několika výhodami, které Alžírsko mohlo pro Paříž znamenat. Zaprvé posílení Francie ve Středomoří. Zadruhé velké teritorium pro kolonizaci a tím pádem i pro umístění a obživu

„přebytku“ francouzského obyvatelstva, které po řadě revolucí a napoleonských válek živořilo. A zatřetí se Alžírsko jevílo jako zajímavá oblast pro odbyť francouzských továrních výrobků a jejich výměnu za zemědělské produkty, jež francouzská půda a klima nebyly s to poskytnout v takové kvantitě ani kvalitě...

Plán francouzského vedení na přeměnu Alžírka ve výnosnou kolonii byl jednou věcí, jeho realizace pak věcí úplně jinou. Ačkoliv bylo v roce 1834 Alžírsko oficiálně připojeno k Francii a došlo ke zřízení civilní správy v čele s generálním guvernérem a janičáři se vrátili do Turecka, odpor arabsko-berberského obyvatelstva rychle narůstal.

V západní části země stál v jeho čele už od roku 1832 berberský vůdce Abd al-Qádir a na východě bej Ahmed. Zejména pod vedením prvního jmenovaného, který se záhy stal národním hrdinou, se pak celá země – od pobřeží na severu až po Saharu na jihu a od Tuniska na východě až po Maroko na západě – proměnila v jedno bojiště, které museli francouzští vojáci dobývat kus po kuse. Mimochodem, bylo třeba neutralizovat i Maroko, odkud plynula alžírským bojovníkům velká pomoc.

Abd al-Qádir

Kdo byl tento muž? O jeho původu je známo jen tolik, že se narodil 6. září 1808 v Guentě (na západ od dnešní Maskary), kde jeho otec vedl náboženskou školu. Není tedy divu, že se záhy těšil pověsti vášnivého obránce islámské víry – a to v takové míře, že byl v okolí Oranu uctíván téměř jako prorok. Projevilo se to i v roce 1832, když náčelníci kmenů z okolí Oranu tohoto teprve čtyřicetiletého mladíka povolali za „sultána Arabů“ a on pak položil základy nezávislého státního celku, který zabíral téměř celé střední a západní Alžírsko. Podařilo se mu vybudovat vojsko z dobrovolníků a zároveň i vybudovat linii opevněných bodů. S francouzskou armádou vedl vyrovnaný boj, ve kterém se projevil nejen jako zdatný taktik, ale i jako dobrý stratég.

Navzdory velkému optimismu, který doprovázel francouzské vojáky, dědice napoleonské slávy a mnohdy dokonce i jejich přímých nositelů, se boje – a to zejména ve vnitrozemí – nevyvíjely podle přání jejich velitelů. Francouzští vojáci, jak se ukázalo, podcenili i alžírskou zimu. Lépe řečeno tvrdé klimatické podmínky, s kterými se jen těžko vyrovnávali v horských hřebenech na jihu. Nedocenili ani dovednost obránců, kteří

v mnoha případech uměli francouzské vetřelce zaskočit v rafinovaně připravených léčkách. I proto Francouzi často ztráceli nervy a odpláceli protivníkovi tím nejodpudivějším způsobem, jakého je voják schopen použít; mstou na civilním obyvatelstvu. Samotná francouzská veřejnost byla šokována, když se seznámila s informací, kterou novinám anonymně poskytl jeden francouzský důstojník.

„Nebyla to ani žádná báječná, ani zábavná válka,“ uvedl tento muž a dodal: „Co jiného říci o takové válce, když u vchodu do jeskyně, kde se ukrývá přes 500 alžírských žen a dětí, naši vojáci založí oheň, takže se tam asi kromě deseti lidí všichni udusí?“

Do čela svého vojska v Alžírsku pak Francouzi povolali generála Thomase Roberta Bugeauda. Tento bývalý granátnický podporučík z Napoleonovy gardy v bitvě u Slavkova (1805) vedl nejdříve obranu druhého největšího alžírského přístavního města Oranu před dorážejícími bojovníky Abd al-Qádira. Pak, když se mu podařilo uvolnit francouzský sbor, který byl obklíčen v Tasně, a po vítězství v bitvě u Sikkahu (6. července 1836), ho čekalo povýšení do hodnosti generálporučíka.

Mimochodem, Bugeaud se právě po tomto střetnutí stal mezi vojáky velmi populárním i díky zvláštní příhodě, která se stala námětem oblíbené vojenské písně. Bugeaud byl totiž během těchto bojů utábořen u 2. pluku spahiů v Neftah, místě mezi Meskarou a Saïdou. Když došlo k překvapivému nočnímu přepadu, Bugeaud vyběhl okamžitě ven ze stanu, ale zapomněl si sundat noční čepici, a s tou stále na hlavě pak úspěšně řídil boj.

Jeden z přítomných francouzských důstojníků, jistý kapitán Chambry, vzápětí napsal píseň *La Casquette du père Bugeaud*, aneb *Čepice otce Bugeauda*, kde se zpívá:

*As tu vu, la casquette, la casquette,
As tu vu, la casquett'au per' Bugeaud?
Si tu ne l'pas vue, la voila
Elle est sur sa tete
Si tu ne l'as pas vue, la voila,
Il n'y en a pas deux comme ca.
Elle est fait', la casquette la casquette,
Elle est fait'avec du poil de chameau!*

*Viděls čepici,
viděls čepici otce Bugeuda?
Když si ji neviděl tak věz
Je na jeho hlavě.
Když si ji neviděl, tak ejhle
Nikde podobnou neuvidíš
Je udělaná, ta čepice, ta čepice
Je udělaná z velbloudí srsti
Ta čepice otce Bugeauda.*

Francouzští vojáci pak text zpívali na melodii známého slavnostního pochodu z napoloenských tažení roku 1812 *Aux Champs en marchant* (*Do pole pochodem*).

Bugeaud se poté vrátil do Francie, ale na jaře roku 1837 byl znovu povolán do Oranu, protože válečnické štěstí se opět přiklánělo na stranu Alžířanů. Abd al-Qádir se totiž v úsilí o vyrovnání francouzské početní a technické převahy zaměřoval na gerilový způsob boje, který se mnohdy setkával až s nečekaným úspěchem. V některých případech, jako bylo například střetnutí u Sidi Brahim, dokázal Francouze výrazným způsobem porazit. Bugeaud byl nucen 31. května 1837 uzavřít s Abd al-Qádirem v Tasenu smlouvu o vyhovující správě provincie. Abd al-Qádir byl uznán jako emír v roli hlavy státu, o kterém již byla řeč výše.

Avšak záhy se ukázalo, že Francouzi ve skutečnosti hráli pouze o čas. A byl to zejména generál Bugeaud, jenž se z populární postavičky v písni o čepici stal v roce 1840 krutým guvernérem Alžírska. I nadále vedl nemilosrdnou válku nejen proti oddílům Abd al-Qádira, ale prováděl nájezdy i proti nevinnému civilnímu obyvatelstvu ve vesnicích, které pak nechal lehnout popelem.

Francouzi pod jeho vedením soustředili v severní Africe vojsko v síle asi 100 000 mužů a přistoupili k rozhodujícím vojenským akcím. V situaci, kdy panovala absolutní vojenská a zejména technická převaha na straně útočníka, neměla místní kmenová vojska žádnou reálnou naději na úspěch. Kromě toho se značná část místních feudálů rozhodla podrobit se novým vládcům. V roce 1847 byl Abd al-Qádir definitivně poražen a následujícího roku ustal odpor i na východě

země. Samotný emír byl – v rozporu se slibem, že když se vzdá, bude se moci uchýlit do Orientu – v okovech dopraven do Francie a uvězněn.

Alžírsko prohlášeno za součást Francie

Lze tedy říci, že teprve po sedmnácti letech se podařilo francouzské armádě zdolat alžírské bojovníky. Francouzskou státní pokladnu toto válečné tažení údajně přišlo na jednu miliardu franků. Francouzům se podařilo zkonsolidovat vládu nad touto zemí, kterou rozdělili na tři departmenty – Alžír, Oran a Constantine. Současně je prohlásili za součást kontinentální Francie. Pak přikročili k dobývání horských oblastí Kabylska, Auresu i Sahary.

„Kdekoli se nachází čerstvá voda a úrodná půda, tam musí být usazení francouzští přistěhovalci, aniž by se bral ohled na to, komu to předtím patřilo,“ řekl Bugeaud v roce 1840 ve svém vystoupení před francouzským Národním shromážděním. Jednalo se o krádež ve velkém a do nebe volající zločin vůči domorodcům. V oné době se na alžírském území nacházelo necelých čtyřicet tisíc přistěhovalců, ale současně zde žily tři miliony Alžířanů!

A jaký byl další osud Abd al-Qádira? Dne 16. října 1852 byl propuštěn na svobodu. Udělení milosti mu přišel oznámit osobně muž jménem Charles Louis Napoleon Bonaparte, synovec velkého císaře Napoleona I. Při pohledu na datum tohoto aktu se lze jistě trochu pousmát, vždyť to přece bylo necelé dva měsíce předtím, než byl 2. prosince 1852 právě tento pán prohlášen francouzským císařem jako Napoleon III.

Nový francouzský imperátor pak emírovi přiznal penzi ve výši 100 000 franků. Takové hmotné zajištění mu pak umožnilo odebrat se do Damašku, kde se plně ponořil do meditování a vyučování náboženství. Své zajímavé přednášky pak shrnul v publikaci s názvem *Kniha zastavení*.

Abd al-Qádir i nadále zůstal věrný svému poslání bojovníka za práva utlačovaných islámských menšin, alžírských muslimů pronásledovaných nejen Francouzi, nýbrž i křesťanskými maronity z Damašku. I to byl důvod, proč ho nakonec vysoce ocenil i papež Pius IX. a proč mu Paříž udělila řád Čestné legie. Abd al-Qádir skonal 26. května 1883 v Damašku.

Evropští Alžířané aneb *pieds noirs*

Ale vraťme se ještě do Alžírska a k tomu, jak bylo o dvacet let předtím zcela podrobeno Francii. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že k celkovému ovládnutí Alžírska vydatně přispívali i evropští přistěhovalci, jejichž počet vzrostl ze 100 000 na konci čtyřicátých let na 218 000 (z toho 122 000 Francouzů) v roce 1866. Tito kolonisté – a to nejen z Francie, ale i ze Španělska, Itálie a Malty – přijeli do Alžírska, aby hospodařili na pobřežních planinách. Přesněji řečeno, aby si zabrali nejdražší pozemky ve městech a na venkově nejurodnější půdu domácího obyvatelstva. Dlužno dodat, že se stali nejen největší oporou francouzské koloniální správy, ale i hybnou pákou hospodářského rozvoje. Říkalo se jim kolóni anebo také *pieds noirs*.

Původ druhého z těchto výrazů – francouzsky *černé nohy* – má dvojí vysvětlení. Zaprvé se vztahuje k nablýskaným černým botám francouzských vojáků a zadruhé se jedná o poněkud povýšený pohled metropolitních Francouzů na alžírské Francouze, kteří měli od slunce opálené nohy. Faktem zůstává, že tito *pieds noirs* vlastnili například ve zmíněném roce 1866 už 700 000 hektarů alžírské půdy.

Nerostl ale pouze rozsah zabrané půdy – rozmachu doznaly i obchodní vztahy. Archivní dokumenty říkají, že se alžírský obchod v roce 1850 zvedl z hodnoty 83 milionů franků na 297 milionů franků v roce 1870. Z obsazení Alžírska těžila samozřejmě i francouzská středomořská doprava, jmenovitě rejdaři z Marseille. Alžírsko posloužilo jako vydatný zdroj exportních komodit od obilí, vlny, bavlny a oleje až po jižní ovoce. A na druhé straně se zase stalo zajímavým odbytištěm pro francouzské zboží, což dokazuje i skutečnost, že v šedesátých letech 19. století roční dovoz z Francie do Alžírska přesáhl hodnotu 100 000 milionů franků. Alžírsko se tak stalo fakticky vůbec první velkou kolónií na africkém kontinentu, ze které do její evropské metropole začaly proudit velké zisky.

A také nelze opomenout okolnost, která se později silně projevila v zápasech Alžířanů za nezávislost: lidé evropského původu byli fakticky právoplatnými francouzskými občany. Lišili se tudíž od většiny alžírských muslimů, kteří zůstali mimo francouzské právo, přičemž ve své zemi nesměli jít ani k volebním urnám. Upravoval to *Code de l'indigénat* (Zákon o domorodcích) ze 14. července 1865. V jeho prvním článku se pravilo:

„Domorodý muslim je Francouzem, ale i nadále podléhá islámským zákonům. Může vykonávat službu v armádě (armée de terre) i v námořnictvu (armée de mer). Může vykonávat občanské povolání i být povolán do funkcí na alžírském území. Může se na vlastní žádost těšit z práv francouzského občana. V tomto případě bude podřízen politickým a občanským zákonům platným ve Francii.“

Tento zákon byl pak v roce 1870 modifikován takzvaným *Décret Crémieux*, podle něhož bylo všem Židům žijícím ve třech alžírských departmentech automaticky poskytnuto francouzské státní občanství. To ovšem muslimové cítili jako hlubokou a bolestivou ránu. Jak mohla mít židovská menšina otevřené dveře k politickým privilegiím, když se totéž odpíralo muslimské většině?

Autorem tohoto dekretu byl Adolphe Crémieux, francouzský právník z bohaté židovské rodiny a posléze ministr spravedlnosti, v bojích proti antisemitismu vášnivě hájící občanská práva Židů ve Francii. Ale když se pokoušel se stejným entuziasmem postupovat i v Alžírsku, tak se jeho snaha nesečkala s očekávaným výsledkem. Naopak, došlo k tomu, že se v alžírské společnosti začaly projevovat právě jím odsuzované antisemitické tendence.

Nevraživost jako systém

Jejich nositelé se obvykle rekrutovali nikoli z řad muslimů, nýbrž z prostředí katolických Maltézanů, Španělů, Italů a dalších *pieds noirs*, kteří rozbíjeli židovské obchody, protože se nemohli smířit s tím, že tito měli větší úspěchy v podnikání. Významný francouzský žurnalista Albert-Paul Lentin (rodák z alžírské Constantine) ve své analýze o různých stupních vzájemné nevráživosti mezi národnostními a etnickými skupinami v Alžírsku uvedl: „Francouz opovrhne Španělem, jenž opovrhne Italem, a ten zase opovrhne Maltézanem, který opovrhne Židem, a všichni dohromady opovrhují Arabem.“

Hlavní krivdou na alžírské společnosti ovšem nebyly problémy spojené s útoky na židovské obchody, ale neoddiskutovatelný fakt, že většina Alžířanů, tedy příslušníci arabsko-berberského obyvatelstva, stále zůstávala v roli „poddaných“ bez politických a kulturních práv a dokonce i nejbohatší z nich se mohli stát francouzskými občany pouze tehdy, pokud se zřekli islámu.

Podle dokumentu *Le Code de l'indigénat dans l'Algérie coloniale*, který byl vydán v roce 2005 organizací Human Rights League, bylo v Alžírsku do roku 1870 registrováno jen necelých 200 žádostí o francouzské občanství ze strany muslimů a 152 obdobných žádostí ze strany alžírských židů. A dokonce ještě v roce 1936, tedy po více než sedmdesáti letech od údajné asimilace, bylo zaznamenáno, že se k francouzskému občanství celkově přihlásilo méně než 2500 alžírských muslimů.

Později neuspěl ani známý francouzský státník George-Benjamin Clemenceau (několikanásobný předseda vlády), když v roce 1919 navrhl, aby bylo udělováno francouzské občanství i těm muslimům, kteří se zasloužili o vítězství v první světové válce. Tato iniciativa totiž ztroskotala na odporu kolónů.

Jak tedy vlastně vypadala organizace státních záležitostí v kolonizovaném Alžírsku? Lze říci, že prvních čtyřicet let bylo poznamenáno vojenskou správou. Na nižších úrovních vedly řízení místních záležitostí takzvané *Bureaux Arabes*, tedy jakési samosprávné orgány vytvářené podle pokynů maršála Bugeauda. Byly v podstatě odvozeny od tureckého systému. Nad nimi stál administrátor departmentu, samozřejmě Francouz, který spojoval funkce guvernéra, soudce, daňového inspektora, technického poradce a sociálního dohláznětele. Mnohdy se do těchto rolí dostávali lidé v různých oborech vskutku fundovaní, kteří měli upřímný zájem pomoci oblasti v rozvoji.

Avšak v roce 1870 se obyvatelé z řad *pieds noirs*, jejichž počet již přesáhl 200 000, začali bouřit proti vojenskému systému správy. To pak donutilo Paříž, aby jim – na způsob uspořádání v metropolitní Francii – poskytla větší prostor pro řízení vlastních věcí. InSTITUTE, které se pak v této souvislosti v Alžírsku objevily, vydržely bez nějakých větších změn dalších osmdesát i více let.

Generální guvernér? Pouze Francouz

Nejvyšší alžírský činitel, tedy generální guvernér, byl plně podřízen francouzskému ministru vnitra. Tím se Alžírsko lišilo od sousedního Maroka a Tuniska, které byly v kompetenci francouzského ministerstva zahraničí. Vysvětlení je prosté. Alžírsko bylo považováno za integrální součást Francie, zatímco ostatní severoafrické země pod koloniální správou Paříže byly považovány za „protektoráty“.

Další teritoria (jako Francouzská západní Afrika a Indočína) spadala pod ministerstvo kolonií.

Platila také nepsaná tradice, že generálním guvernérem musel být vždy Francouz. Nemohl to tedy být někdo z řad *pieds noirs*, tak jako se například hlavním představitelem Korsiky nemohl stát Korsičan. Generální guvernér v Alžírsku byl přímým nadřízeným prefektů stojících v čele departmentů – Alžíru, Oranu a Constantine. Tyto tři departmen-ty mohly jako organická součást Francie vysílat do Paříže své poslance a senátory. Původně mohli volit jen kolóni. Pak se vytvořil systém dvou volebních skupin. Do první patřili všichni francouzští občané a malá část vybraných muslimů, jejichž počet se ovšem zvyšoval jen hlemýž-
dím tempem. Ve druhé skupině byli jen muslimové. O tom, kam takové diskriminační opatření vedlo a jaká vůbec byla vzájemná proporce mezi oběma voličskými skupinami, jistě dostatečně vypovídá skutečnost, že ještě v roce 1946 mohlo být z každé skupiny zvoleno do francouzského Národního shromáždění 8 senátorů a 15 poslanců. Vůbec se přitom nebral ohled na takový do očí bijící fakt, že oproti jednomu milionu francouzských kolónů tehdy žilo v Alžírsku 8 milionů Alžířanů.

II. Alžírský nacionalismus nebo patriotismus?

„Zjistili jsme, že to, s čím se setkáváme v Alžírsku, jsou síly odporu. Nedo-vedli jsme si představit, že když takovou rezistenci potlačujeme, že zároveň potlačujeme i sebe samé. Výsledkem je, že jsme dnes konfrontováni s takovou sortou lidské špíny, na kterou nemáme žádný vliv a jejíž další osud je pro nás velkou neznámou.“

Tato slova uvedl tehdejší generální guvernér Jules Cambron ve svém dopise, který zaslal v roce 1894 do francouzského parlamentu. Chtěl tak vylíčit zhoubné dopady francouzské politiky vůči Alžírsku, která zde rozbíjela tradiční rodinné vztahy. Další události, k nimž během budoucích desetiletí v Alžírsku došlo, jen potvrzují, že to byla sice věcně stručná, ale bohužel vskutku prozíravá analýza.

Struktura alžírské společnosti

Zásadní transformaci alžírské společnosti po francouzském vpádu lze obecně shrnout ve třech bodech:

1. Byl zaveden nový systém správy.
2. Proběhly podstatné změny v pozemkovém vlastnictví tím, že půda přešla do rukou Francouzů.
3. Do země začal přicházet stále větší počet evropských osadníků.

Přítomnost těchto evropských přistěhovalců měla neblahý dopad na místní společnost. Na konci 19. století platily pro muslimskou a evropskou komunitu odlišné zákony. Například *Zákon o domorodcích* určoval v podstatě jiná politická práva i jiný přístup ke vzdělání. Náboženské školy, které byly v Alžírsku před příchodem Francouzů běžné, byly rušeny a nahrazovány školami s francouzskou výukou. Ty však navštěvovalo pouze dvě až pět procent muslimského obyvatelstva. Je třeba zmínit, že ještě před příchodem francouzských kolonizátorů byla prakticky v každé alžírské vesnici škola, někdy i dvě.

V této souvislosti je třeba zdůraznit, že historické pravdě neodpovídá tvrzení, že příchod Francouzů do Alžírska znamenal zároveň „zavedení civilizace“. Byl to ostatně samotný Alexis de Tocqueville, významný francouzský historik a politik (v roce 1849 i ministr zahraničí), kdo ve francouzském Národním shromáždění v roce 1847 o Alžírsku před vpádem Francouzů prohlásil: